

каторів, запровадження системи хеджування ризиків сільськогосподарської діяльності, створення єдиного інформаційного простору на ринках продовольства;

3) зниження частки трансакцій підприємств у загальній структурі витрат

об'єднанням зусиль товаровиробників на пошук покупців агропродовольчої продукції, інформаційне забезпечення, укладення угод тощо, тобто витрат, пов'язаних із забезпеченням процедур ринкової координації.

Список використаних джерел

1. Белінський П. І. Менеджмент виробництва та операцій : підруч. / П. І. Белінський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 624 с.
2. Панкрухин А. Л. Маркетинг : учеб. / А. Л. Панкрухин. – М. : Ин-т междунар. права и экономики им. А.С. Грибоєдова, 1999. – 398 с.
3. Coase R. (1937). The Nature of the Firm / R. Coase // Economic. – 1937. – 4(16). – Р 386–405.
4. Горняк О. В. Еволюція взаємодій ринкових та ієрархічних структур / О. В. Горняк, Л. Х. Доленко // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 37–52.
5. Архієреєв С. І. Трансакційна архітектоніка / С. І. Архієреєв // Економічна теорія. – 2004. – № 1. – С. 69–83.
6. Россоха В. В. Інституційне забезпечення розвитку виробничо-економічних систем / В. В. Россоха // АгроІнКом. – 2006. – № 3–4. – С. 82–86.
7. Гальчинський А. С. Трансринкові трансформації / А. С. Гальчинський // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 3–12.
8. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / П. А. Стецюк // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 111–116.
9. Данько М. С. Методологічні особливості оцінки рівня трансакційних витрат у науково-інноваційній сфері / М. С. Данько // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С. 86–97.
10. Результати дослідження ринку товарних ф'ючерсів в Україні та рекомендації щодо дорожньої карти подальшого розвитку цього ринку. Програма розвитку фінансового сектору USAID. – 18.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aeaer.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/analy-z.pdf>.
11. Громов О. Купівля через Інтернет дочекалася легалізації / О. Громов // Урядовий кур'єр. – 2015. – 9 верес.
12. Про електронну комерцію : Закон України від 3.09.2015 р. № 675-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016 р.

Фахове рецензування: 31.10.2016 р.

*

УДК 331.1:001

*Г.М. ЧОРНИЙ, доктор економічних наук, професор кафедри
І.А. МІЩЕНКО, кандидат економічних наук, доцент кафедри
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Н.Ю. ФІЩУК, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри
Вінницький національний аграрний університет*

Феномен управління та систематизація управлінських знань в АПК

Постановка проблеми. Ґрунтовне засвоєння студентами знань із кожної навчальної дисципліни, у тому числі з аграрного менеджменту, може бути успішним за умови чіткого визначення сутності концептуальних

теоретичних понять та формування змісту навчальної дисципліни з певних частин – блоків і тем у логічно обумовленій послідовності. Актуальним є розгляд структури навчальної дисципліни «менеджмент» з концептуальних позицій кібернетики, пропонується варіант об'єктивного ланцюга управлінських явищ, який повинен бути основою

© Г.М. Чорний, І.А. Міщенко, Н.Ю. Фіщук,
2017

формування блоків управлінських знань із подальшим опрацюванням тематики курсу цієї навчальної дисципліни. Функціонування в аграрно-продовольчому секторі економіки різних організаційно-правових форм господарювання є однією з причин неоднозначного трактування сутності управління в них та як наслідок – різних варіантів структури теоретичних знань про нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, в сучасних наукових публікаціях та навчальних посібниках розглядаються й сутності теоретичних понять, і розділи управлінських знань про них за модулями, блоків та тем, що засвідчується працями вітчизняних учених: С.І. Дем'яненка [1], Й.С. Завадського [2], Г.В. Осовської, О.А. Осовського [3], Л.В. Романової [4], В.А. Рульєва [5], Г.М. Чорного [7,8], А.В. Шегди [6] та зарубіжних [9-14].

Проте в цих та інших аналогічних працях спостерігаються деякі дискусійні положення й суб'єктивні моменти як у тлумаченні змісту поняття «управління», так і в структурі знань про нього.

Мета статті – поглибити сутність змісту поняття «управління» в господарюючих суб'єктах агропродовольчого сектору та уточнити структуру знань про нього.

Виклад основних результатів дослідження. Різномісний у трактуванні фундаментального поняття «управління» пояснюється тим, що його чомусь розглядають поза вченням Норберта Вінера і не враховують працю автора з кібернетики («Винер Норберт. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Норберт Винер ; пер. с англ. И. В. Соловьева ; под ред. Г. Н. Поварова. – М. : Советское радио, 1958. – 216 с.»).

З позиції цього вченого управління є атрибутом усіх динамічних систем різної природи. На мові кібернетики управління трактується як прямий і зворотний інформаційний зв'язок між активною частиною системи (суб'єктом системи – «керманічем», «рульовим») і другою частиною, яка знаходиться під впливом (контролем) із боку першої, тобто об'єктом управління.

Тому перш, ніж вести мову про сутність управління в будь-якій ситуації, слід визначитися, насамперед, із контурами конкрет-

ної динамічної системи та її універсальними структурними складовими – суб'єктом системи (суб'єктом управління) й об'єктом системи (об'єктом управління).

Серед рейтингу загальнонаукових філософських категорій управління займає четверте місце після «матерії», «свідомості» та «руху». Явище управління в широкому трактуванні має право тут розумітись як спрямування руху кого-, чого-небудь.

На мові філософії управління – це спрямування руху елементів матеріального і духовного світів. У глобальній сонячній системі роль суб'єкта системи безумовно належить Сонцю, яке впливає на всі рухи в межах цієї системи, в тому числі й на планеті Земля з її водним океаном, сушею, атмосферою, температурним режимом, флорою і фауною, суспільним життям.

На мові кібернетики управління трактується як оптимальний вплив суб'єкта динамічної системи на об'єкт цієї системи, за умови постійного двостороннього обміну інформацією між ними.

В агропродовольчому секторі економіки країни, де функціонують різноманітні організаційно-правові форми господарювання на землі, кожна з цих форм є по суті складною суспільно-економічною системою, в якій чітко й розмежовано відокремлюються суб'єкт та об'єкт управління. Наприклад, у державному сільськогосподарському підприємстві суб'єкт управління буде складним, бо до нього зараховуються керівники й спеціалісти всіх рангів, збори трудового колективу, комітет профспілкової організації. Незалежно від організаційно-правових форм у їхніх суб'єктах управління центральною фігурою залишається керівник першого рангу. Об'єктом управління тут будуть ресурси (трудові, матеріальні та фінансові) й технології їх перетворення («переплавлення») в продукти.

Ці вихідні дані дають можливість сформулювати сутність управління в сільськогосподарському підприємстві як явища в такій редакції: «управління в сільськогосподарському підприємстві як явище – це практична діяльність керівників і спеціалістів усіх рангів, а також повноважних органів, яка спря-

мована на раціональне використання ресурсів відповідно до його місії й цілей».

Паралельно з управлінням як явищем реально існує управління як наукова категорія, як навчальна дисципліна і вона теж має своє трактування.

У найдоступнішій формі трактування управління як науки чи навчальної дисципліни зводиться до суми всіх систематизованих знань про управління як явища. Чіткіше та конкретніше управління як наука – це всі наявні знання про управління як явище.

Тут варто зауважити, що слово «управління» за своєю вагомістю, авторитетністю й благозвучністю стало настільки широко вживаним (модним), що чимало авторів офіційних і періодичних фахових видань використовують його з відривом від динамічних систем, абсолютним атрибутом яких є це поняття лише в контексті впливу суб'єкта системи на об'єкт системи, як цього вимагає кібернетика. Тож із цієї позиції в науковому відношенні некоректним є словосполучення «управління якістю», «управління конкурентоспроможністю», «управління ефективністю», «управління результативністю», «управління змінами», «управління ризиками» тощо. Справа в тому, що ці словосполучення практично неможливо пов'язати з певною конкретно окресленою динамічною системою та її структурними елементами – суб'єктом управління й об'єктом. Якість, конкурентоспроможність, ефективність, результативність і таке інше не можуть служити об'єктами управління, бо з ними, за логікою управлінської діяльності, ототожнюється мета (ціль) управління, тобто кінцевий результат управлінської діяльності.

Наприкінці ХХ ст. в суспільному житті, засобах масової інформації та наукових публікаціях поряд із терміном «управління» спостерігалось обережне використання терміна «менеджмент». Нині це стало звичайним явищем. Дійсно, за кібернетичним змістом управління і менеджмент можна вживати як слова-синоніми, що й спостерігається на практиці та в науці.

Проте поглиблений аналіз внутрішньої сутності цих явищ є підставою для абстрагування понять «управління» і «менедж-

мент» у системі управлінських знань із суттєвою різницею, а саме:

сфера управління ширша й об'ємніша, бо вона має місце у динамічних системах різної природи (біологічних, соціальних, технічних);

сфера менеджменту вужча, бо вона обмежується соціальними системами, в яких менеджер як суб'єкт управління впливає спочатку лише на людей, а через них – на матеріальні та фінансові ресурси;

поза сферою менеджменту існує управління: в тваринному і людському організаціях, де функція суб'єкта управління виконує головний мозок; у світі тварин, що ведуть стадний спосіб життя на чолі з лідером; серед верстатів-автоматів, холодильних установок, безпілотних літаків, автоматизованих космічних апаратів, де функцію суб'єкта управління виконують спеціальні технічні й електронні пристрої; автомобіль, трактор, комбайн управляються, а тому зовсім недоречно ні говорити, ні сприймати на слух словосполучення «менеджмент автомобіля, трактора чи комбайна».

Сфера поширення менеджменту в суспільному житті серед науковців є дискусійною: одні автори обмежують його економікою, інші розглядають у всіх видах людської діяльності. Цей факт підтверджує Пітер Друкер у книзі «Завдання менеджменту в ХХ столітті»: «Уява про те, що менеджмент – це менеджмент бізнесу, по-старому існує» [12, с.21]. Але при цьому автор наголошує на тому, що «сьогодні, все-таки, ми розпочинаємо виправляти цю помилку» [12, с.21].

У даній ситуації важливо заявити, при тому, як можна голосніше, що менеджмент не є менеджментом бізнесу – так само як скажімо, менеджмент не є акушерством [12, с.21].

У засобах масової інформації та публікаціях періодичних видань нерідко трапляється вживання термінів «регулювання» і «координація» як синонімів чи аналогів поняття «управління». Це непорозуміння спростовується глибшим поглядом на зміст означених слів, яким у теорії управління відводиться роль підфункцій загальної управлінської функції з контролю й то лише в тих ситуаціях, коли розвиток подій суттєво від-

хияється від "траєкторії", передбаченої ціллю та планом конкретного управлінського циклу.

Аграрно-продовольчий сектор економіки є, свого роду, макросистемою, до класу якої входять системи нижчого порядку. Серед них на макрорівні базовими були й залишаються організаційно-правові форми господарювання на землі, управління в яких і є, передусім, предметом вивчення в теорії аграрного менеджменту. Проблема полягає в тому, щоб уже опрацьовані та апробовані блоки (розділи) наявних знань з управління розмістити в об'єктивній, зрозумілій, логічній послідовності. Принципово при цьому, щоб кожен окремий блок (розділ) знань підручників і посібників мав безпосереднє відношення до конкретного управлінського явища [13, 14]. А тому належить уважно розібратись у змісті управлінських явищ, послідовності їх виникнення й існування на рівні аграрного підприємства (господарства).

Як зазначалося вище, з позицій кібернетики аграрне підприємство (господарство) є складною системою, до складу якої входять біологічні, технічні та соціальні елементи. А тому з самого початку дослідникам проблем з аграрного менеджменту доцільно всебічно розглянути структуру цих аграрних складних систем: їх минуле, сучасне й прогнозоване майбутнє в правовому, організаційному та функціональному аспектах. Теоретичне осмислення аграрного підприємства як явища й мусить бути першим блоком знань з аграрного менеджменту.

Наступне (друге) управлінське явище в аграрній сфері полягає в тому, що підприємства (господарства) знаходяться в динамічному стані, а тому з позиції кібернетики належить з'ясувати теоретично цей стан як сутність управління в них.

Чергове (третє) об'єктивне послідовне явище спостерігається у формі діяльності управлінських працівників підприємства (господарства), які є джерелом динамічного активного стану цих суб'єктів господарювання на землі. Це явище має підстави абстрагуватись у черговий (третій) блок знань із теорії як управлінські кадри та управлінські органи.

Тривалі спеціальні спостереження за управлінськими явищами на рівні підприємств (господарств) дають змогу запропонувати продовження їх щойно розпочатого ланцюга в належній об'єктивній послідовності, а саме:

- правові чинники обмеження практичної діяльності управлінських працівників;
- моральні чинники обмеження діяльності управлінських працівників;
- зміст діяльності управлінських працівників;
- способи виконання робіт управлінськими працівниками;
- переваги й домінування певних способів при виконанні управлінських робіт;
- результати управлінської діяльності працівників і спеціалістів.

Відповідно до цих об'єктивно послідовних явищ теорії аграрного менеджменту пропонується сформулювати аналогічні блоки знань із відповідною тематикою навчальної дисципліни (рис.).

Цей об'єктивний ланцюг управлінських явищ у гармонійному поєднанні з їх адекватним абстрактним відтворенням у формі відповідних блоків знань має підстави служити фундаментом теорії аграрного менеджменту.

Стрижнем теорії управління в національному менеджменті та його світових надбаннях вважається вчення про функції суб'єктів управління, які в різних інтерпретаціях традиційно зводяться до чотирьох видів робіт менеджера, а саме – планування, організування, керування і контролювання. Так вони й тлумачаться в підручниках і навчальних посібниках. Проте в реальній практиці керівник виконує не 4 а 7 загальних функцій, а саме: спочатку обліковує інформацію, аналізує ситуацію, визначає ціль та лише потім планує організує, керує й контролює. Це дискусійне положення теорії менеджменту (4 чи 7 загальних функцій) заслуговує на увагу дослідників, і про нього варто говорити при кожній нагоді, але воно залишається за межами мети статті, щоб у ній вести предметну мову.

Схематичне зображення відповідності розділів теорії (блоків знань) з аграрного менеджменту об'єктивному ланцюгу управлінських явищ

Джерело: Розроблено авторами.

Висновки. Управління як явище в господарюючому суб'єкті агропродовольчого сектору – це практична діяльність керівників, спеціалістів і повноважних органів, яка спрямовується на раціональне використання ресурсів відповідно до його місії та цілей.

Управління як наука – це сукупність знань про управління як явище.

Управлінські явища на рівні сільськогосподарських підприємств (господарств) існують як самодостатні джерела знань емпіричного характеру. Водночас дослідницькі спостереження дали змогу виявити зв'язок між ними у формі об'єктивного, послідовного, логічного, виправданого ланцюга, який розпочинається з формування конкретного

суб'єкта господарської діяльності й завершується результатами управління в ньому.

Оскільки теорія аграрного менеджменту є абстрагованою практикою управлінських явищ, то останні по відношенню до теорії є первинними. Логіка об'єктивного ланцюга управлінських явищ вимагає аналогічної структури цього ланцюга послідовних

об'єктивних блоків управлінських знань, які мусять його віддзеркалювати.

Залежно від обсягу навчального часу з дисципліни “аграрний менеджмент” для конкретних спеціальностей ці блоки знань можуть легко розподілятися на структурні елементи нижчого порядку, тобто конкретні теми з цього курсу.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств [Текст] : навч. посіб. / С. І. Дем'яненко; Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2005. – 348 с.
2. Завадський Й.С. Менеджмент: підруч. для студ. екон. спец. вищих закладів : у 2 т. / Й. С. Завадський. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Т. 2. – 640 с.
3. Осовська Г.В. Менеджмент організацій : підруч. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2009. – 680 с.
4. Романова Л.В. Управління підприємницькою діяльністю : навч. посіб. / Л. В. Романова ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 240 с.
5. Рудьєв В.А. Менеджмент : навч. посіб. / В. А. Рудьєв, С. О. Гуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.
6. Шегда А.В. Менеджмент : навч. посіб. / А. В. Шегда. – К.: Знання, КОО, 2002. – 584 с.
7. Чорний Г.М. Управління: концептуальні засади національного менеджменту / Г.М. Чорний. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 102 с.
8. Чорний Г.М. Керівник в АПК: теорія і практика діяльності / Г. М. Чорний. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 196 с.
9. Мескон М.Х. Основы менеджмента; пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 2003. – 702 с.
10. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд; сост. Г. Л. Подвойский. – М.: Республика, 1992. – 352 с.
11. Гріфін Р. Основы менеджменту: підруч. / Р. Гріфін, В. Яцура; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. – Львів: БаК, 2001. – 624 с.
12. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке; пер. с англ. / Питер Ф. Друкер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 272 с.
13. Dooley D. Social research methods. 4th ed. / Dooley, David Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2001 – p. 386.
14. Kathleen B. Foundations for research: Methods of inquiry in education and the social sciences. / De Marrais, Kathleen B. and Stephen D. Lapan Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates. 2004. – p. 432.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2017 р.

Фахове рецензування: 06.02.2017 р.

* * *

Новини АПК

В Україні ярими зерновими та зернобобовими засіяно 2,6 млн га

Станом на третю декаду квітня 2017 року посів ярих зернових та зернобобових культур проведено на площі 2,6 млн га, або 36% до прогнозу (7,2 млн га).

У тому числі ранні ярі зернові та зернобобові культур посіяні на площі 2,2 млн га, або 94% до прогнозу (2,4 млн га), з них:

яра пшениця на 155 тис. га, або 86% до прогнозу (180 тис. га);

ярий ячмінь – 1,5 млн га, або 92% до прогнозу (1,6 млн га);

овес – 192 тис. га, або 93% до прогнозу (207 тис. га);

горох – 372 тис. га, або 113% до прогнозу (330 тис. га).

кукурудзи на зерно – 341 тис. га, або 8% до прогнозу (4,5 млн га).

Крім того цукрові буряки посіяно на площі 263 тис. га, або 90% до прогнозу (293 тис. га).

Соняшник посіяний на площі 1,3 млн га, або 24% (5,4 млн га).

Розпочато посів сої, який проведено на площі 31 тис. га, або 2% до прогнозу (1,9 млн га).

Прес-служба Мінагрополітики України